

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA 2 (P2)

EXEMPLAR 2009

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 80

NKARHI: 2 ½ wa tiawara

Papila leri ri na 14 wa tipheji.

XIYENGE XA A: SWITLHOKOVETSELO SWA NDZAWULELO**XIVUTISO XA 1: XIVUTISO XA XITSALWANA****TINHLAMULO:**

1.

- I ngoma yo pfumala murhuli. ✓
I xigego. ✓ “Ngoma” i nchumu lowu chayiwaka loko ku ri na ntlangu wo karhi. Kambe mutsari u tirhisile rito leri ku kongomisa eka mhaka yo tika swinene leyi nga fikela Vantima leyi swi nga oloviki ku yi papalata naswona yi hava mulamuleri. Ku “rhula” i ku susa nchumu wo karhi enhlokweni lowu a wu rhwele ngopfu-ngopfu wo tika. Leswi swi paluxa leswaku matiko ya Afrika a ya ri eku tikeriweni swinene hi ku fika ka vValungu. ✓✓✓ (5)
 - Hi to swi yini? . ✓
 Hi endla yini?
Ndinganiso wo hetiseka. ✓ Swivulwa leswi swi vula nchumu wun’we. Mutsari u swi tirhisile hi tindlela to hambana, laha a paluxaka ku tika ka mhaka leyi
 Hikokwalaho a nga tiviki leswaku a nga pfuneka kwihi. ✓✓✓ (5)
 - Wu kona na le rhumbyini ra mbeleko. ✓
 Wu nyenyana na phuphu ya ntima.
Mbuyelelo wa mimpfumawulo. ✓ Swi va erivaleni leswaku Valungu lava va siyangi ndhawu naswona va tikuma va karhi va hlasela kwalomu Vantima va nga tiya hi kona. Mutsari u tirhisile phuphu ku tiyisisa mhaka leyi. ✓✓✓ (5)
 - Le Ghana Nkrumah u be nyandayeye ✓
 Kenyata u hlaverile a ri Kenya
 Kaunda a ku na mina ndzi nghenelwe
 Mashele na Mugabe va ku i “mihlolo”
 Van’wana va ku celani mi dlaya hosi ya wona.
Ncino; ✓ Swi kombisa leswaku matiko lawa hinkwawo ya hlaseriwile hi Valungu. Va le ku lweni na mikhuva leyi Valungu lava va taka na yona. Loko va karhi va rila ku lava ku pfuniwa a swi kumeka hinkwawo va ri ku laveni ka ku pfuniwa. ✓✓✓ (5)
- Tithekiniki tin’wana na tin’wana timbirhi** **2x5** (10)

KUMBE**XIVUTISO XA 2: XIVUTISO XA TINHLAMULO TO KOMA**

- 2.1 Xitlhokovetselo lexi xi paluxa timhaka ta manyala/vukungundzwana lebyi humelelaka eka mahanyelo ya vanhu. U kongomisa ngopfu eka tindhawu ta le mitirhweni. ✓✓✓ (3)

- 2.2
- 2.2.1 Mbuyelelo wa marito ✓ (1)
- 2.2.2 Mutsari u tirhisa mbuyelelo wa marito ku kombisa leswaku vukungundzwana byi le ka xiyimo xa le henhla swinene, naswona byi tirhisiwa eka tindhawu to tala ta vutomi bya hina. /Mutsari wo tiyisisa(tshikelela) leswaku mhaka leyi nga ku humeleleni yi humelela hi ndlela ya xiyimo xa le henhla swinene. ✓✓ (2)
- 2.3
- 2.3.1 Khunguvanyekile ✓ (1)
- 2.3.2 Se hi hanya ku vava. ✓ (1)
- 2.4 Va ti nyamalarisa/ Va ti lahla/ va ti cukumeta. ✓✓ (2)
- (10)**

KUMBE

XIVUTISO XA 3: XIVUTISO XA TINHLAMULO TO KOMA

TINHLAMULO:

- 3.1 Mutsari u hi byela hi ndlela leyi rifu ri xanisaka hi yona swivumbiwa emisaveni. U kombisa na hi ndlela leyi ri chaviwaka hi yona, na ku va ri ri hava ndzilekani. U komba na ndlela leyi ri nga na matimba ha yona, laha matimba ya rona ya endlaka leswaku ri nga hluriwi hi nchumu. ✓✓✓ (3)
- 3.2 **A hi swona.** “Loko a wu fana na vurhongo” ✓✓ (2)
- 3.3 Loko munhu a file a nga ha vuyi ku va ku ri makumu ya vutomi bya yena. ✓✓ (2)
- 3.4 Vumunhuhati. ✓ Mutsari u kombisa rifu ri ri eka xiyimo xa munhu, ri endla swiendlo leswi endliwaka hi munhu loyi a hanyaka. ✓✓ (3)
- (10)**

KUMBE

XIVUTISO XA 4: XIVUTISO XA XITSALWANA**SWIVUTISO:**

- 4.1 Mutsari u vulavula hi jaha leri fambaka ri onha vanhwana vo hambanahambana ivi ri tlhela ri nga va lovoli kumbe ku va teka. U kombisa na leswaku vana lava ri nga na vona va tele ngopfu lero na lomu ri fambaka kona jaha leri va tiva na swendlo swa rona. √√√ (3)
- 4.2 Leswi jaha leri ri swi rhandzaka a swi na vuxaka na leswi ri swi vulavulavulaka. √√ (2)
- 4.3 E-e. Hikuva masiku lawa ku na mavabyi lawa ya dlayaka, kutani hikuva ri ri na vana vo tala swi vula leswaku a ri tisirheleli loko ri endla timhaka ta masangu, kutani hi ndlela leyi kun'wana a ri hlangana na mavabyi ya HIV/AIDS. √√√ (3)
- 4.4 Ku lava ku tsundzuxa vantshwa hi ta majaha lawa ya nga va onhelaka vumundzuku bya vona na ku va majaha ya fanele ku va na mahanyelo lamanene, leswaku ya tinyungubyisa hi vuntshwa bya vona. √√ (2)
- (10)**

XITLHOKOVETSELO LEXI NGA VONIWANGIKI(XA BOHA KU XI HLAMULA)**XIVUTISO XA 5: XIVUTISO XA XITSALWANA**

10

Marhanele M.M: Rihojahoja ra Vutlhokovetseri

Mongo wa xitlhokovetselo.

- Mutsari u kombisa leswaku swiendlo swa ntshikelelo leswi a swi ri kona hi nkarhi wa xihlawuhlawu a swi nga tshembisi leswaku swi ta fika emakumu.

Riririmi ro gega leri tirhisiweke ku paluxa mhaka leyi.

- Mutsari u fanisa rivengo leri a ri ri kona hi nkarhi wa xihlawuhlawu ni rivengo leri nga kona exikarhi ka mfenhe na nyoka. Maendlelo lamo tano i ku tshikelela xiyimo xa le henhla xa rivengo leri a ri ri kona exikarhi ka Valungu na Vantima.
- Mutsari u tirhisa rito ra “Baseleni” ku kongomisa eka valungu lava a va xanisa Vantima.
- Mutsari u kombisa leswaku vanhu va huma eka rimitsu rin'we hi ku nyika xikombiso xa nsinya lowu tswalaka swiluva leswi nga na mimbala yo tala.
- Ku kombisa ku tikukumuxa ka valungu mutsari u boxa leswaku va tiendla ongeti misava yi endlile hi vona. Marito lama ma paluxa vutilawuri lebyi valungu a va ri na byona hi nkarhi wa xihlawuhlawu. A va endla xin'wana na xin'wana hi ku rhandza va vutisiwi hi munhu.

Mbuyelelo lowu nga kona.

Eka xitlhokovetselo lexi xitwari “a” xi vuyeleriwa ko tala. Hi xi vona xi tirhisiwile eka nhlokomhaka ya xitlhokovetselo. Xi tlhela xi vonaka eka ndzima yo sungula,

A va vengane...
A va vonisana ..

Kasi eka ndzima ya vunharhu kona hi twa leswi:

A va tikelela..
A va vhumbunuka
A va tshikelela....

Maendlelo lama ya mbuyelelo ku nga va ku tiyisisa leswaku mhaka ya xihlawuhlawu yi fambele makumu yi nga ka yi nga tlheli yi vuya.

Kasi wun'wana mbuyelelo wu vonaka hi xitwananisi xa “hi”
Leswi swi vonaka eka ndzimana ya vumbirhi xikombiso xa kona hi lexi:

Hi swiluva ...
Hi swisasekisi ...
Hi fana ...

Mhaka leyi ku nga ndlela yo hi kombisa leswaku hina vanhu hi huma eka rimitsu rin'we rin'we. Naswona hikwalaho ko huma eka rimitso rin'we a swi fanelangi leswaku hi hambana.

10

KUMBE

XIVUTISO XA 6: XIVUTISO XA TINHLAMULO TO KOMA**Maphalaksi G.J: Xihungasi**

- 6.1 Xitlhokovetselo lexi xi vulavula hi wanuna wa xidakwa loyi a nga koti ku tilawula naswona a ri hava vutihlamuleri√√ (2)
- 6.2 Wanuna loyi wa titsakamisela loko a etlele. √√ (2)
- 6.3 e-e
Mali ya yena a yi helela ebyalweni
Vana va yena a va xaniseka hi ndlala yena a ri karhi a tirha. √√√ (3)
- 6.4 Loko a nwile a nga ha koti ku tilawula. √√ (2)

10**NTSENGO WA TIMARAKA EKA XIYENGE XA A: 30****XIYENGE XA B: NOVHELE****XIVUTISO XA 7: XIVUTISO XA XITSALWANA****Mulunguntima : Khosa T.H.**

- Hlungwani wa tikukumuxa swi endla leswaku a tikuma a karhi a holova na munhu un'wana na un'wana efemeni hambu vanhu lava nga ehansi ka yena hi xiyimo.
- A a ri xandla xa mininjhere efemeni, kambe a a ri murhangeri loyi a atshama a ri karhi a hleva vatirhi.
- U venga Chavalala ku tluriusa mpimo laha a n'wi hlevaka na vanghana va yena loko va ri ebyalweni
- U luka kungu ro n'wi hlongorisa entirhweni, kutani a ta kota ku thola munghana wa yena Mathebula.
- U yiva cheke ya feme a ya hakela xikweleti xa Chavalala eka O.K. eTzaneen, Nyeleti loyi a ri muhlayisi wa ticheke wa khomiwa a ya pfaleriwa.
- Leswi swi humelela Chavalala a ri eYuropo.
- Phorisa Mlambo w a swi lavisisa ku fikela laha loyi a nga endla swona a humelaka erivaleni Hlungwani na vanghana va yena.
- Hlungwani na vanghana va yena va khomiwa ivi swilo swi humela erivaleni leswaku o lava ku tiendla mulungu tanihileswi ntshaho wu vulaka swona, swa vulungu bya hava.
- Valungu va byela Briggs leswaku ahlayisa Chavalala hikuva a va swi vona leswaku feme liya yi va feme hikokwalaho ka migingiriko ya yena.

[25]**KUMBE**

XIVUTISO XA 8: XIVUTISO XA TINHLAMULO TO KOMA**Mulunguntima: Khosa T.H.**

- 8.1 Hi le hofisini ya Hlungwane eka feme ya PPE eGiyani. √√ (2)
- 8.2 Ku va Hlongwane a lava leswaku Mathebula a thoriwa eka xivandla xa vuhlanganisinkulu efemeni ya PPE, a lava na leswaku ku va Mathebula a nga ta ya eYuropo ematshan'weni ya ku ku ya Chavalala. √√√ (3)
- 8.3 eYuropo. √ (1)
- 8.4 A ndzi nga ta va na mhaka na yena hikuva hinkwerhu ndza swi tiva leswaku hi vatirhi efemeni leyi. A ndzi ta tirha ntirho ndzi tshika ku rirha munhu ku fana na leswi Chavalala a nga swi endlisa swona, ku fikela laha a nga swi vona Hlongwane leswaku a swi endli a kala a yiva cheke, a ya hakela xikweleti xa Chavalala. √√√. (mudyondzi a nga ha nyika vonelo ra yena) (3)
- 8.5 A ndzi ta n'wi tsundzuxa leswaku mavondzo a ya hakeri. A a tshike ku tirha munhu a tirha ntirho lowu a nga tholeriwa wona/ A ndzi ta n'wi byela leswaku hambu u nga endla swilo emunyameni u ehleketa leswaku a wu voniwi siku rin'wana swi ta humela eivaleniswi vona hi mani na mani. √√ (2)
- 8.6 Rivengo. Hlongwane u venga Chavalala. Wa n'wi rhuketela handle ka Nandzu. U vula leswaku Chavalala u endla swilo a nga n'wi byeli ku ri hileswaku u va a n'wi byerile kumbe u va an'wi tivisile. √√ (2)

(13)

- 8.7 Ku pyopyiwa/ ku dakwa. √√ (2)
- 8.8 Hlungwane. Hi yena a nga hi khomela timhakankulu eka tsalwa. Hi yena a hi fambiselaka hungu laha a fambisaka mhaka yo lava ku va mulungu hambiloko swi nga yangi hi kona.(vdyondzi va nga ha tirhisa na swin'wana swimunhuhatwa/ Chavalala: hi yena a nga yima na ntiyiso a nga heli matimba ku sukela loko tsalwa ri sungurile ku ya fika emakumu√√√ (3)
- 8.9 I Hlongwane u tsundzuxiwa mikarhi leyo tala hi Mukhari leswaku leswi a swi endlaka a hi mhaka yinene, kambe yena wa honisa sweswo hinkwaswo.√√√ (3)
- 8.10 Ku fanele ku kumeka thikithi ra xihahampfhuka, kutani Hlongwane u lava ku famba munghana wa yena Mathebula ku ri hileswaku a nga tirhi kona eka feme ya PPE. Hi ku va thikithi ri nyikiwe loyi a a fanele a ya eYuropo ku nga Chavalala ku nga ri Mathebula. √√√ (3)
- 8.11 Hambu wo famba enkoveni lundza ri ta vonaka. Hlongwane a endlela Chavalala vubihhi a ehleketa leswaku swi nge humeli erivaleni, kambe swi hela swi humela erivaleni swi tiva hi mani na mani. √ (vadyondzi va nga humesa na tidyondzo tin'wana) (1)

(12)**25****KUMBE**

XIVUTISO XA 9: XIVUTISO XA XITSALWANA

25

Mibya ya nyekanyeka : Mtombeni B.K.M

- Tlhomandloti I mufundhisi wa kereke, tlhelo mutswari .
- Vatswari vo tala a va ya ekaya ka yena ku ya pfuneka hi swiphiso swo hambanahambana.
- Hi mikarhi yo tala a a tshama na vana va yena laha a va byela ndlela leyi a va fanele va hanya hi yona. A va fanele va va emahlweni eka vanhu hinkwavo hi ku endla leswinene.
- A a lava leswaku va endla ku rhandza ka yena.
- Vana va vona vambirhi va ya eswikolweni swa le henhla, laha Nyiko a nga ya dyondzela vufundhisi tanihi tata wa yena. Kasi Madambi u vuye a dyondzela vuthicara.
- Nyiko u nyikiwe kereke ya yena, kutani a tikuma a nghena ekhomyeni hi ku va a tikuma a rhandzana na N'waMdanisi, laha a nga tikuma a bihe emirini.
- U tikuma a hluvuriwa nguvu ya vufundhisi. Mhaka leyi yi karhate tata wa yena laha a vona yi poyila.
- Ku rhandza ku hetiseka ka n'wi tsandza kutani u vuye a dlaya hi mbitsi.

[25]**KUMBE****XIVUTISO XA 10: XIVUTISO XA TINHLAMULO TO KOMA****Mibya ya Nyekanyeka : Mtombeni B.K.M**

- 10.1 Tlhomandloti. √ (1)
- 10.2 Xisihalali. U ala leswaku Madambi a endla leswi rhandziwaka hi mbilu ya yena. U rivala leswaku rirhandzu ri aka laha ri lavaka kona. √√√ (3)
- 10.3 I ntiyiso. A nga swi voni leswaku nhwana loyi hi yena a rhandziwaka hi jaha ra yena Madambi. U tsandzeka na ku vona ndlela leyi a nga vavisaka hi yona mbilu ya Madambi hikokwalaho ka mavulavulelo ya yena. √√√√ (4)
- 10.4 Matshunxelo ya wona a ya va nga lamanene hikuva Tlhomandloti u fe a nga si swi tiva kumbe ku swi vona leswaku ku navela ka yena ka hetiseka. Na Madambi loko a sala u va a nga swi tiva leswaku a nga endla ku rhandza ka mbilu ya yena kumbe ka tata wa yena. √√√√ (4)
- 10.5 I Nyiko Tlhomandloti√ (1)
- 10.6 A xi komberiwile leswaku xi ya khongelela n'wana loyi a a vuriwe leswaku wa vabya. √√ (2)
- 10.7 Ndza pfumela.√ U rhamba mufundhisi leswaku a ta khongelela n'wana kambe a ri karhi a swi tiva leswaku n'wana a nga vabyi yena wo tirhandzela leswi yena a rhandzaka swona kumbe o lava ntsena ku nghenisa mufundhisi ekhomyeni. √√√√√ (6)

- 10.8 Tanihi mufundhisi a lava ku hetiseka. √ A tala ku byela vanhu leswaku i ntirho wa mutswari ku laya n'wana wa yena ku va a ta papalata mikhuva leyo homboloka, kambe n'wana wa yena u tlhela a ya onha munhu loyi a va khongela swin'we laha swi endlaka leswaku a tikuma a khomiwa hi tingana leto chavisa. √√√ (4)

NTSENGO WA TIMARAKA EKA XIYENGE XA B: 25

KUMBE

XIYENGE XA C: NTLANGU

XIVUTISO XA 11: XIVUTISO XA XITSALWANA 25

Hlamba Vunwa Nandzuwe: Mahatlane A.D

- Matanato, Mavhavaza, Xilumi na Xikhongolo va ya exitokofeleni eSophia Town.
- Mavhavaza u tsundzuxa leswaku eswitokofeleni swa le malokhixini ku ni swidakwa leswi karhataka.
- Matanato u ri Mavhavaza u lava ku tshama a lo kokololo ehositele wonge i xibodze.
- Loko va ri le xitokofeleni Mutshamiwaxitulu u ndhundhuzela Matanato hi ku va a rhandzana na Rhoda.
- Matanato u rhumela Malitshehlana eka Mavhavaza, kambe Mavhavaza a nga le ka tona timhaka ta rirhandzu.
- Matanato u ri vavanuna lava a nga ta na vona vo kenyekenye loko va vona vavasati. U ri va chava vavasati wonge vo chava tinghala.
- Matanato u lava ku hundza hi le ka Rhoda va nga si tlhelela ehositele.

- Mavhavaza u tsundzuxa Matanato leswaku a va tangi eka Rhoda va tile exitokofeleni kambe Matanato wa sindzisa a vula leswaku Rhoda wa chava ku famba a ri yexe ekaya.
- Matanato u lerisa vanghana va yena leswaku loko va swi lava va nga tifambela, yena wa sala.
- Mavhavaza u vutisa Matanato loko a tiyisile leswaku wa sala ivi Matanato a tiyisisa.
- Xilumani na yena u tsundzuxa Matanato leswaku a nga sali kambe Matanato a nga lavi no twa nchumu.
- Loko vanghana va yena va tifamberile Matanato u sala a ya exiyindlwani laha a nga landziwa hi vatsotsi va fika va n'wi tekela swiambalo hinkwaswo a sala a nga ambalangi nchumu va tlhela va n'wi ba swinene.
- Matanato u lombiwa swiambalo swa Zaki, makwavo wa Rhoda leswaku a ta kota ku tlhelela ehositele.
- Hakunene ku yingisa swi tlula magandzelo kun'we ni mafurha ya wona.

KUMBE

XIVUTISO XA 12: XIVUTISO XA TINHLAMULO TO KOMA

- 12.1. Mavhavaza ✓ (1)
- 12.2 Ximunhuhathwankulu xa tsalwa leri i Matanato. Hi yena loyi hungunkulu ra tsalwa ri kongomaka eka yena, ku fana ni ku fika eJoni a rhandzana na makwavo wa yena Rhoda, ku hlupheka entirhweni, ku tekeriwa swiambalo hi vatsotsi, ku tshika nsati N'wa-Xirhami a hlupheka a kondza a tinghenisa eka mhaka ya vudakwa na ku ya evaporofeteni, ni ku tlhelela eka N'wa-Xirhami endzhaku ka loko swilo se swi bihile a tivile na vuxaka bya yena na Rhoda. ✓✓✓ (3)
- 12.3 Mbangu wa ntlangu lowu hi le Joni ehositele, ebyaleni eka Mayimayi kun'we na le lokhixini ra Sophia Town, na le matikoxikaya eka Xigalo na le ka Mavambe. ✓✓✓✓ (4)
- 12.4 I ntlimbo wa le ndzeni. Ximunhuhathwankulu xi lo tivangela swilo hinkwaswo leswi swi xi humelelaka. Xik. Ku rhandzana na makwavo, ku tekeriwa swiambalo na ku tshikiwa hi nsati hikwalaho ko n'wi tshika a xaniseka. (5)
- 12.5 Matanato u vuyile hi le Joni ivi yena na nsati N'wa-Xirhami va ya eka muporofeta Ramudzuli va ya khongeleriwa leswaku ndyangu wa vona wu ta tshamiseka. ✓✓ (2)
- 12.6 Xisihalali i Rhoda. Hi yena a endla leswaku timhaka ta Matanato ti nga fambi kahle hi ku n'wi nghenisa eswitokofeleni ni ku n'wi dlayisa hi vatsotsi. (5)

XIVUTISO XA 14: XIVUTISO XA TINHLAMULO TO KOMA

- 14.1. Boneka. ✓ (1)
- 14.2 Ximunhuhathwankulu xa tsalwa leri i Boneka. Hi yena loyi vukosi byi nga dzudzeka endzhaku ka loko a kumiwile a ri xisiwana, a hlayisiwa, a hlayisiwa, a kula, kambe a tlhela a jikela ndyangu lowu nga n'wi hlayisa hi ku va tekela rifuwo na ndyangu wa vona. Kambe endzhaku rifuwo ri dzudzekile a tlhela a ya kombela ku pfuniwa eka vanhu lava a nga tnga hi vona. ✓✓✓ (3)
- 14.3 Mbangu wa ntlangu lowu hi le Pfalanomo eka Mhinga, elokhixini ra le Bush na le Namakgale ePhalaborwa. Nakambe hi tlhela hi kuma Xikweni na Boneka va ri eJoni. ✓✓✓✓ (4)
- 14.4 I ntimbo wa le ndzeni. ✓ Boneka hi yena a nga tinghenisa ekhombyeni ro xaniseka hi yexe hikwalaho ka makwanga yo tekela N'wa-Vusika na N'wa-Vukwele nuna wa vona na rifuwo ra yena ivi swi ya jika hi yena. ✓✓✓✓ (5)
- 14.5 Tsalwa leri ri hava xintshunxo. Ri hela hi nyimiso laha hi nga tiviki leswaku Boneka u yi humile njhani endzhaku ko pfumala vutshamo le mutini wa Khegu eNamakgale ePhalaborwa. ✓✓ (2)
- 14.6 Xisihalali i N'wavukwele. ✓ Hi yena a a nga pfumeli leswaku Boneka a pfumeleriwa ku tshama endyangwini wa Xikweni endzhaku ko landziwa hi N'wa-Vukwele. Nakambe hi yena a a nga yimi na yona mhaka ya ku yisiwa ka Boneka eJoni. ✓✓✓✓ (5)
- 14.7
- Ku xanisiwa ka timfanelo ta vana hi N'wa-Vukwele loko a xanisa Boneka, hi Boneka loko a xanisa Khegu
 - KU xanisiwa ka Xikweni hi Boneka a ri karhi a vabya
 - Ku hlongoriwa ka Boneka endlwini hi Khetani ✓✓✓✓ (4)
- 14.8 U hi dyondzisa leswaku vavanuna a va fanelangi ku tshika vasati va vona lava va khale hikwalaho ko teka lontshwa. (1)
- NTSENGO HINKWAWO WA TIMARAKA TA XIVUTISO XA 14 [25]

KUMBE

XIVUTISO XA 15: XIVUTISO XA XITSALWANA

25

Xivoni xa Vutomi: Shabangu I.S.

- Misery Shilenge, nsati wa Sunday a a tshamile kahle na nuna wa yena.
- Misery u navela vavasati lava nga fuma hikwalaho ko feriwa hi vanuna va vona.
- Florence u byela Miseryi xihundla xa rifuwo.
- Misery u tlhela a ya bula hi ta rifuwo na Elizabeth.
- Elizabeth u byela Misery hi ta n'anga leyi va nge i Hadisa leyi nga na murhi wo dlaya.
- Hadisa u nyika Misery murhi lowu a a fanele a wu chela ebodhleleni ra cocacola leswaku Sunday a ta nwa a fa leswaku Misery a ta kota ku fuma na swikunwana.
- Hadisa u sindzisa Misery ku endla timhaka ta masangu hi ku n'wi chavisa.
- Misery u chela murhi ebodhleleni ra cocacola
- Sunday a nga nwi cocacola.
- Khombo ra kona cocacola yi nwiwa hi vana va Misery lava va nga fa hinkwavo.

[25]**KUMBE****XIVUTISO XA 16: XIVUTISO XA TINHLAMULO TO KOMA**

- 16.1 U vulavula na Jele. √ (1)
- 16.2 I Mafada. Hi yena a nga khomiwa hikwalaho ko tshika ku hlaya tibuku, kutani a ya xava phepha ra swivutiso, a ri karhi a swi tiva leswaku ku hava vhengele ro xavisa maphepha ya swivutiso, hi ku xisitelana na munghana wa yena Jele. √√√ (3)
- 16.3 Ekhefina ya ka Zinjhiva eGiyani. Endyangwini wa ka Ngoveni eGiyani. Eholweni ya xikolo xa le henhla xa Risinga. √√√√ (4)
- 16.4 Wa le ndzeni. √ A nga vangeriwangi hi munhu hi yena n'wini a nga lo endla mhaka leyi a yi tivaka leswaku a yi le nawini yo xava maphepha ya xikambelo ivi swi n'wi ngenisa ekhomyeni ro khomiwa hi maphorisa. √√√√ (5)
- 16.5 Xitshunxo ku ve ku khomisiwa ka Mafada hi mudyondzisi David √√ (2)

- 16.6 I mudyondzisi David. ✓ A a nga pfumeli leswaku vadyodzi va tshika ku hlaya tibuku no endla swo huma endleleni, kasi vadyondzi vo fana na Mafada na Jele a va n'wi teka a karhata. ✓✓✓✓ (5)
- 16.7
- Ku xavisela vadyondzi byalwa hi va le khefini ya ka Zinjhiva.
 - Ku xaviseriwa ka vadyondzi maphepha ya vuxisi.
 - Ku beriwa ka vadyondzi huwa exikambelweni hi Mafada. ✓✓✓✓ (4)
- 16.8 Mafada u hi dyondzisa leswaku hi fanele ku tilulamisela xikambelo ka ha ri na nkarhi, leswaku hi nga ngheni emiringweni ✓✓ (2)

NTSENGO WA TIMARAKA EKA XIYENGE XA C: 25

NTSENGO WA TIMARAKA: 80